

UDK316.15(8)

Dilso'z ISMOILOVA,
Toshkent davlat pedagogika universiteti tayanch doktoranti
E-mail: ismoilovadd2409@gmail.com

SHAXS YO'NALGANLIGINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Аннотация

Mazkur maqolada shaxs va uning yo'nalganligi psixologik tahlil qilingan. Bunda shaxsning qiziqish, mayl, ehtiyoj, qiziqish va havas, dunyoqarashlariga urg'u berildi. Shaxsning yo'nalganligining psixologik xususiyatlarini o'rganib amaliyotga joriy etilishi shaxsni o'zini o'zi topishiga, hayotini izga tushirishiga, mehnat faoliyati samarador bo'lishiga va eng asosiysi turmush sifati ko'tarilishiga sabab bo'lishi asoslandi.

Kalit so'zlari: Shaxs, shaxs yo'nalganligi, individual xususiyatlar, faollik, faoliyat, motiv, motivatsiya, qiziqish, havas, ehtiyoj, dunyoqarash, e'tiqod.

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF PERSONAL ORIENTATION

Annotation

In this article, the personality and its direction are psychologically analyzed. Emphasis was placed on a person's interests, inclinations, needs, interests and passions, worldviews. Studying the psychological characteristics of a person's orientation and putting it into practice is the reason for a person to find himself, trace his life, make his work more effective and, most importantly, improve his quality of life.

Key words: Personality, personality orientation, individual characteristics, activity, activ, motive, motivation, interest, passion, need, outlook, belief.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЛИЧНОСТНОЙ ОРИЕНТАЦИИ

Аннотация

В данной статье психологически анализируются личность и ее направленность. Упор делался на интересы, склонности, потребности, интересы и пристрастия человека, мировоззрение. Изучение психологических особенностей направленности человека и применение их на практике – это повод для человека найти себя, проследить свою жизнь, сделать свою работу более эффективной и, самое главное, улучшить качество своей жизни.

Ключевые слова: Личность, направленность личности, индивидуальные особенности, деятельность, активность, мотив, мотивация, интерес, страсть, потребность, мировоззрение, убеждение.

Kirish. Shaxs tushunchasi doimo keng va ko'p qirrali hisoblanadi. Mehnat qilolish ko'nikmasining mavjud ekanligi va insonlar bilan birgalikda faoliyat munosabatni amalga oshirayotgan kishi asta-sekinlik bilan shaxsga aylanib boradi va bu orqali, albatta, bevosita moddiy dunyoni, jamiyatni va shu jumladan o'zini o'rganish va faol tarzda qayta o'zgartirish jarayonining subyektga aylanmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Sobiq sovet psixologiyasida shaxs tuzilishiga doir qator manbalar keltirilgan.

Jumladan, S.L.Rubinshteyn bo'yicha shaxs tuzilishi quyidagi ko'rinishga ega:

1. Yo'nalganlik-ehtiyojlar, qiziqishlar, ideallar, e'tiqodlar, faoliyat va xulqning ustuvor motivlari hamda dunyoqarashlarda ifodalangani.

2. Bilimlar, ko'nikmalar, malakalar - hayot va faoliyat jarayonida egallanadi.

3. Individual tipologik xususiyatlar - temperament, xarakter, qobiliyatlarda aks etadi.

K.K.Platonov ta'limotiga ko'ra shaxs tuzilishi quyidagicha shaklga ega:

1. Yo'nalganlik osttuzilishi – shaxsning ahloqiy qiyofasi va munosabatlarini birlashtiradi. Unda harakatchanlik, barqarorlik jadallik ko'lami (hajmi) darajalarini farqlash lozim.

2. Ijtimoiy tajriba osttuzilishi – ta'lim natijasida shaxsiy tajribada egallangan bilimlar, ko'nikmalar, malakalar va odatlarni qamrab oladi.

3. Psixologik aks ettirish shakllari osttuzilishi – ijtimoiy turmush jarayonida shakllanuvchi bilish jarayonlarining individual xususiyatlari.

4. Biologik shartlanganlik osttuzilishi – miya morfologik va fiziologik xususiyatlariga muayyan darajada bog'liq bo'lgan patologik o'zgarishlarni, shaxsning yosh, jins xususiyatlarini va uning tipologik holatlarini birlashtiradi.

A.G.Kovalyov talqiniga binoan shaxs quyidagi tuzilishga ega:

1. Yo'nalganlik – voqelikka nisbatan inson munosabatini aniqlaydi, unga o'zaro ta'sir etuvchi har xil xususiatli g'oyaviy va amaliy ustanovkalar, qiziqishlar, ehtiyojlar kiradi. Ustuvor yo'nalganlik shaxsning barcha psixik faoliyatini belgilaydi.

2. Imkoniyatlar – faoliyatning muvafaqqiyatli amalga oshirishini ta'minlovchi tizim, o'zaro ta'sir etuvchi va o'zaro bog'liq bo'lgan turlicha qobiliyatlar.

3. Xarakter – ijtimoiy muhitda shaxsning xulq-atvor uslubini aniqlaydi. Odamning ruhiy hayoti shakli va mazmuni unda namoyon bo'ladi. Xarakter tizimi irodaviy va ma'naviy sharoitlarga ajraladi.

4. Mashqlar to'plami – hayot va faoliyat, harakat va xulq-atvorni tuzatish (korreksiyalash), o'zini-o'zi nazorat qilish, o'zini-o'zi boshqarishni ta'minlaydi.

Shaxs yo'nalganligining asosiy kategoriyasi bu ehtiyojdir. Psixologik manbalarga asoslanib, fikr yuritishimizda ehtiyoj –

jonli mavjudotning tobe ekanligini ifoda etuvchi va mazkur shart-sharoitlarga nisbatan faolligini namoyon qiluvchi holat tariqasida ifodalaniadi.

Psixologik nuqta nazardan borliq to'g'risida mulohaza yuritilganda, tirik mavjudotlarning (oddiy tuzilishga ega bo'lganidan tortib, to murakkabigacha) tevarak-atrof bilan hayotiy ahamiyatga ega bo'lgan turli xususiyatli bog'lanishlarni ta'minlab turuvchi faoliyati (qaysi darajasi, shakli ekanligidan qat'iy nazar) ularning barchasi uchun umumiy bo'lgan xususiyat hisoblanadi. Ularning faolligi tufayli murakkab tuzilishli faoliyat yuzaga kelib, (ongning mahsuli sifatida) turli-tuman mohiyatli har xil ko'rinishdagi ehtiyojlar (ularning toifalarga aloqadorligi kelib chiqishi jihatidan biologik, moddiy, ma'naviy va boshqalar)ni qondirish uchun xizmat qiladi. Xuddi shu boisdan faollik faoliyatning asosiy mexanizmlaridan biri bo'lib, tirik mavjudotlarning o'z imkoniyati darajasida tashqi olam ta'sirlariga

javob qilish uquvchanligining tarkibi sanaladi. Shu o'rinda A.Maslouning ehtiyojlar ierarxiyasini keltirib o'tish zarur.

Ehtiyojlarning turlari haqida fikr bildirilganda yana shu narsaga e'tibor berish kerakki, kelib chiqishiga binoan tabiiy turga taalluqli ehtiyoj o'z predmetiga ko'ra moddiy guruhga xuddi shu mezonlar bo'yicha bir davrning o'zida madaniy ehtiyojning moddiy yoki ma'naviy ehtiyoj turkumiga kiritish mumkin. Shu tariqa ehtiyojning kelib chiqishi va predmeti, xususiyati bo'yicha ikki mezonga asoslanib, muayyan guruhlariga ajratiladi. Inson onging tarixiy taraqqiyotiga nisbatan va ehtiyojlarning obyektiga bergan munosabatiga binoan har xil tasniflanadi va xuddi shu mezonlarga ko'ra ular rang-barang turlarga ajratiladi. Ularning izchilligi, barqarorligi, davomiyligi, ko'lami, ahamiyatliligi, predmetiligi, ijtimoiyligi, individualligi kabi xususiyatlari bilan o'zaro bir-biridan farqlanadi. Ehtiyojlar faoliyat va xulq-atvor motivlari bilan teng alohada bo'ladi.

Psixologiya fanida ehtiyoj quyidagi tiplarga ajratiladi:

1. Individual – yakka shaxsga yo'naltirilgan.
2. Guruhiy – real guruhlariga moddiy va ma'naviy intilish.
3. Jamoaviy – jipslashgan guruhlar talabi majmuasi.
4. Xududiy – etnik guruhning muayyan o'ziga xos talablari qondirilishi.
5. Etnik – ma'lum millat yoki xalqlarning safarbarligini ta'minlash.
6. Umumbashariy – er yuzi xalqlarining umumiy talablarining majmuaviy aks etishi.

Inson shaxsining faolligi uning qiziqishlarida ham namoyon bo'ladi. Qiziqish shaxsning muhim psixologik jabhalaridan biri hisoblanib, unda insonning individual xususiyati bevosita mujassamlashadi. Qiziqish – insonlarning dunyoqarashi, e'tiqodlari, idealari, ya'ni uning oliy maqsadlari, orzu niyatlari, orzu umidlari bilan bevosita muhim rol o'ynaydi hamda ularning muvaffaqiyatli kechishini ta'minlash uchun xizmat qiladi.

Inson shaxsi xulq-atvorining o'ziga tegishli motivlari bo'ladi, Motiv - ma'lum ehtiyojlarni qondirish bilan chambarchas bog'langan bo'lib qandaydir faoliyatga moyillikdir. Agar ehtiyojlar inson shaxsi faolligining mohiyatini tashkil etsa motivlar bu mohiyatning namoyon bo'lishidan iboratdir. Shaxsning ehtiyojlari motivlar bilan bog'liqdir. Shuning uchun

Tahlil va natijalar. Shaxs yo'nalganligini namoyon bo'lishi

	O'ziga yo'nalgan		Muloqotga yo'nalgan		Faoliyatga yo'nalgan	
	M	%	M	%	M	%
Eksperimental guruh (№=30)	10	33,3%	7	23,3%	13	43,3%
Nazorat guruh (№=30)	10	33,3%	8	26,6%	12	40%

Yuqoridagi jadvalda ko'rinib turganidek, eksperimental guruhda o'ziga yo'nalganligining o'rta arifmetik qiymati 10 ga teng, bu sinaluvchilarning 33,3 % ini tashkil etadi. Nazorat guruhida esa o'ziga yo'nalganligi bo'yicha o'rta arifmetik qiymat 10 ga teng, bu ko'rsatkich 33,3 % ni tashkil etadi. Eksperimental va nazorat guruhi sinaluvchilarining o'ziga yo'nalganligining darajasi bir xil bo'lib, o'rtacha ko'rsatkichni namoyon etishdi.

Muloqotga yo'nalganlik eksperimental guruhda o'rta arifmetik qiymati 7 ga teng, bu sinaluvchilarning 23,3 % ini tashkil etadi. Nazorat guruhida esa muloqotga yo'nalganlik bo'yicha o'rta arifmetik qiymat 8 ga teng, bu ko'rsatkich 26,6 % ni tashkil etadi. Eksperimental va nazorat guruhi sinaluvchilarining hayratlanish darajasi ham bir-biriga yaqin bo'lib, past ko'rsatkichni namoyon etishdi.

motivlar bir-biridan ehtiyoj turlariga qarab farqlanadi. Masalan, moddiy ehtiyojning qondirilishi bilan bog'liq bo'lgan motivlar yoki ma'naviy ehtiyojlarning qondirilishi bilan bog'liq bo'lgan motivlar bo'lishi mumkin. Motivlar anglanilgan va anglanilmagan bo'lishi mumkin. Anglanilmagan motivda odam nimanidir istaydi, ammo o'sha narsa nimaligini tasavvur qila olmaydi. Demak, motivlar inson shaxsi xulq-atvorini va turli faoliyatlarini harakatga keltiruvchi sababdir. Xatti-harakatlamning muhim motivi e'tiqoddur. E'tiqod - shaxsning o'z qarashlari, tamoyillari, dunyoqarashiga mos ravishda harakat qilishga undovchi anglanilgan ehtiyojlar tizimidir. Tilaklar ham xatti-harakat motivlari bo'lib, bu motivlarda mazkur vaziyatda bevosita bo'lmagan yashash va taraqqiy etish sharoitlarida ehtiyojlar o'z ifodasini topadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Shaxsning, asosan, yo'nalganligi o'ziga, muloqotga va faoliyatga yo'nalgan bo'ladi. Shaxs yo'nalganligini TDPUDA psixologiya ta'lim yo'nalishi talabalarida "Shaxsning yo'nalganligini aniqlash "Indikator – so'rovnomasi"ni o'tkazdik. 101 –guruh o'quvchilari eksperimental guruh va 102 guruh- nazorat guruhi sifatida belgilab olindi. Tadqiqot natijalarini quyidagi jadvalda umumlashtirishga harakat qildik.

Tadqiqotimiz bo'yicha aniqlangan shaxning yo'nalganligining oxiri faoliyatga yo'nalganlik bo'lib, bu his bo'yicha quyidagilar aniqlandi. faoliyatga yo'nalganlik eksperimental guruhda o'rta arifmetik qiymati 13 ga teng, bu sinaluvchilarning 43,3 % ini tashkil etadi. Nazorat guruhida esa shubhalanish hissi bo'yicha o'rta arifmetik qiymat 12 ga teng, bu ko'rsatkich 40 % ni tashkil etadi. Eksperimental va nazorat guruhi sinaluvchilarining faoliyatga yo'nalganlik darajasi ham bir-biriga yaqin bo'lib, yuqori ko'rsatkichni namoyon etishdi.

Xulosa va takliflar. Talabalarda faoliyatga yo'nalganlik ortgani sari ularning o'qish samaradorligi oshib boradi. Kelajakda esa, mehnat faoliyatida ham turmush tarsi yanada farovonlashadi.

ADABIYOTLAR

1. Narzulla Boymurodov. "Amaliy psixologiya". "Yangi asr avlodi", 2008 yil
2. Штерн А.С. «Введение в психологию» М.: Академия Спб 2002.
3. Климов Е.А. «Общая психология». Реч, Москва-2001
4. Xaydarov F.I., Xalilova N.I. «Umumiy psixologiya» T. Fan va texnologiyalar 2010 yil
5. Maklakov A.G Obshaya psixologiya M.; "Piter" 2003
6. Karimova V.M. Psixologiya T-2002
7. Ivanov P.I., Zufarova M. «Umumiy psixologiya» T.: O'zbekiston
8. G'oziyev E. G'. «Umumiy psixologiya» 1-2 tom. Toshkent-2002y.
9. faylasuflar milliy jamiyati, 2008 yil
10. Djems V. Psixologiya.- M., 1991
11. Davletshin MG Umumiy psixologiya T-2002 u
12. David G. Myers "Psychology". NY, 2010. WORTH PUBLISHERS118p.